

В.П.Пішак, В.М.Гуралюк

ВПЛИВ СТРЕСУ НА МОРФОЛОГІЧНУ ОРГАНІЗАЦІЮ НАДНИРКОВИХ ЗАЛОЗ У РІЗНІ ПЕРІОДИ ДОБИ

Кафедра медичної біології, генетики та гістології (зав. – чл.-кор. АПН України, проф. В.П.Пішак)
Буковинського державного медичного університету

Резюме. У статті наведено особливості циркадіанної організації надниркових залоз за умов іммобілізаційного стресу. Виявлено чіткі морфологічні відмінності структури надниркових залоз контрольних тварин у різні періоди доби, а також залежність стрес-

індукованих змін від функціональної активності шишкоподібної залози.

Ключові слова: надниркові залози, іммобілізаційний стрес, шишкоподібна залоза.

Вступ. Тісна взаємодія організму з навколишнім середовищем підтримується складною, саморегуованою системою гомеостазу, здатною одночасно об'єднувати і контролювати різноманітні функціональні процеси [3]. Постійне зростання в сучасному світі стресорних впливів на людину, що призводять до розвитку різних патологічних станів, розширює завдання науковців та практичних лікарів у пошуках засобів, які підвищують стійкість організму в екстремальних ситуаціях [3,7].

На даний час не викликає сумнівів важлива роль речовин, що продукуються в надниркових залозах, у реалізації відповіді організму на дію стресового чинника [1,8]. Проте однозначної думки про морфологічні та ультраструктурні зміни, а також функціональну активність надниркових залоз не існує, що пов'язано насамперед із різним за тривалістю та моделями індукування стресу.

У широкому спектрі біологічних процесів, властивих організмам, найбільш вивчені циркадіанні ритми [3,4,7]. Ці ритми відрізняються розповсюдженістю, універсальністю, стабільністю, чіткою закономірністю. Ендокринний організатор добового періодизму – шишкоподібна залоза – бере активну участь у керуванні адаптивними реакціями організму на зміни зовнішніх умов середовища й внутрішнього гомеостазу. Однак нез'ясованим залишається циркадіанний характер морфологічних порушень надниркових залоз при стресі.

Мета дослідження. З'ясувати стрес-індуковані циркадіанні морфологічні зміни надниркових залоз за умов фізіологічної функції шишкоподібної залози.

Матеріал і методи. Дослідження виконані на статевозрілих самцях білих щурів масою 150,0-180,0 г у двох серіях. Тварин утримували при температурі 20-24°C на стандартному харчовому раціоні з вільним доступом до води, що дозволило нівелювати різницю у дії фізіологічних подразників зовнішнього середовища й уникнути додаткових стрес-факторів (температурних, аліментарних та ін.).

Експерименти проведено з 6-годинним інтервалом. Щурів, контрольну (32 тварини) та дослідну (32 тварини) групи, утримували в умовах звичайного режиму освітлення (10С:14Т) впродовж 7дб. Дослідній групі моделювали 1-годинний іммобілізаційний стрес шляхом утримання в спеціальних клітках-пеналах. Евтаназію тварин виконували шляхом декапітації під легким ефірним наркозом по закінченню періоду іммобілізації. Для виявлення добової динаміки змін морфологічної структури надниркових залоз дослідження проводили о 08.00, 14.00, 20.00 та 02.00 год.

З метою виконання морфологічних досліджень виділяли надниркові залози й фіксували їх у 10%-му розчині нейтрального формаліну. Через три доби проводили заливку в парафін та виготовляли гістологічні зрізи товщиною 5-7 мкм, забарвлюючи їх гематоксилін-еозином. Розглядали гістологічні препарати під збільшенням у 400 разів.

Результати дослідження та їх обговорення. Аналізуючи отримані дані встановлено, що морфологічній організації надниркових залоз властивий циркадіанний характер перебудов. Водночас

вираженість морфологічних змін досліджуваних залоз залежить від періоду доби, в якому тварини зазнавали впливу іммобілізаційного стресу.

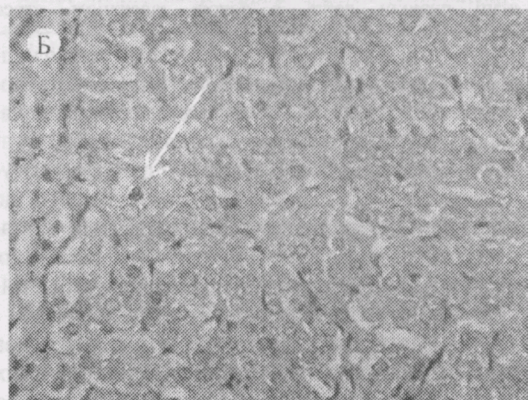
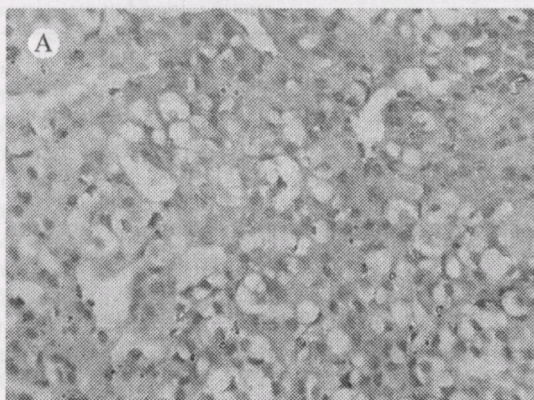
Зокрема, у тварин контрольної підгрупи о 8.00 год ранку в клубочковій зоні кіркової речовини наднирників переважали клітини з прозорою цитоплазмою над клітинами з рожевою гомогенною цитоплазмою. Наявність клітин з прозорою цитоплазмою вказує на їх високу функціональну активність. У світлих клітинах секрет вже синтезований і відбувається процес його виділення. Отримані дані узгоджуються з відомостями літератури [2,3], в яких доведено, що пік секреції альдостерону, який виробляється цією зоною, припадає саме на ранкові години. У стресованих тварин спостерігалася гетерогенність залозистих клітин клубочкової зони стосовно структури цитоплазми. Це дає підстави дійти висновку про переважання в цих клітинах синтетичних процесів для забезпечення в подальшому інтенсивного стероїдогенезу.

У пучковій зоні в контрольних тварин переважали клітини із зернистою цитоплазмою та гетерогенними ядрами. Клітини пучкової зони в стресованих тварин були збільшені в розмірах, зернистість цитоплазми виявилась інтенсивнішою, що, на нашу думку, свідчить про підвищення синтетичної активності цих клітин, мобілізацію їх фермен-

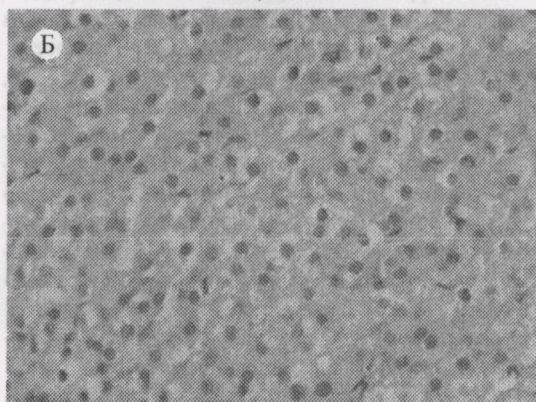
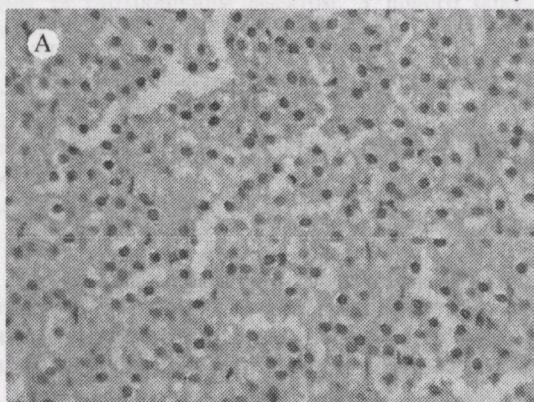
тних систем. Такі перебудови в пучковій зоні внаслідок дії стресу є характерними для „фази тривоги” стрес-реакції, яка розвивається в перші години дії стресового чинника [5,6].

У мозковій речовині стресованих тварин переважали клітини з базofilною цитоплазмою гомогенної структури, ядра клітин збільшені в розмірах, що вказувало на інтенсифікацію обмінних процесів всередині клітини, високу синтетичну активність хромафіноцитів. Також констатовано поодинокі випадки апоптозу хромафіноцитів у мозковій речовині, що дозволяє припустити переваження та виснаження цих клітин, їх неготовність до „повноцінної” відповіді на гострий стрес у цей період доби.

Порівнюючи морфологічну організацію клітин клубочкової зони контрольних та стресованих о 14.00 год тварин, нами зареєстровано внаслідок дії стресу зміну співвідношення кількості клітин із прозорою та рожевою гомогенною цитоплазмою від 55/45% у контролі до 50/50% у стресованих тварин. Слід підкреслити однотипність структур пучкової та сітчастої зон кори. Обидві зони склалися з клітин із зернистою цитоплазмою, яка у тварин, яким моделювали стрес, була більш гомогенною та ущільненою. Це пояснюють тим, що холестерин, який містився в ендокриноцитах, був витрачений на синтез кор-

Рис. 1. Порівняльна характеристика мікроструктури мозкової речовини надниркових залоз о 08.00 год у контрольних тварин (а) та тварин, яких піддавали 1-годинному іммобілізаційному стресу (б) (об. х40, ок. х10, забарвлення гематоксилін-еозином)

Рис. 2. Особливості змін у будові пучкової зони кори надниркових залоз під впливом іммобілізаційного стресу о 20.00 год (а - контроль, б - стрес) (об. х40, ок. х10, забарвлення гематоксилін-еозином)

тикостероїдів [1]. Мозкова речовина у тварин контрольної підгрупи складалася із залозистих клітин як із базофільною, так і з прозорою цитоплазмою. У стресованих шурів у мозковій речовині переважали клітини з прозорою цитоплазмою, що свідчить про їх активну реакцію на подразник.

У серії досліджень, проведених о 20.00 год як у контрольних, так і стресованих тварин, більшість ендокриноцитів пучкової зони (близько 85-88%) мали зернисту цитоплазму, що свідчить про високу інтенсивність синтетичних процесів та підготовку до активного стероїдогенезу. У тварин, яким створювали іммобілізаційний стрес, спостерігали збільшення розмірів цитоплазми залозистих клітин пучкової зони, гіперемію строми без її набряку. Саме такими змінами, згідно з [1], супроводжується посилення секреції кортикостероїдів кірковою речовиною надниркових залоз.

Мозкова речовина в контролі представлена в однаковій кількості клітинами як із базофільною гомогенною цитоплазмою, так і зі світлою, прозорою цитоплазмою. У мозковій речовині іммобілізованих тварин відмічено повнокровні венули і вени, майже всі клітини з базофільною цитоплазмою гомогенної будови зі збільшеними ядрами, що вказувало на виражену реакцію хромафіноцитів на стрес шляхом посилення синтетичних процесів у них.

Щодо дослідів, які проведено о 02.00 год, за морфологічною характеристикою надниркових залоз тварини дослідної групи істотно відрізнялися від контролю, що, на нашу думку, пов'язано насамперед з антистресорними ефектами гормону шишкоподібної залози – мелатоніну, пік секреції якого припадає саме на 02.00 год. У клубочковій зоні переважали клітини з рожевою гомогенною цитоплазмою над клітинами з прозорою цитоплазмою. Пучкова зона характеризувалася залозистими клітинами з зернистою цитоплазмою. У мозковій речовині обох груп тварин домінували клітини з базофільною цитоплазмою гомогенної будови, що вказувало на невелику активність хромафіноцитів.

Висновки

1. Наднирковим залозам властива циркадіанна морфологічна організація.

2. В умовах іммобілізаційного стресу спостерігаються істотні зміни надниркового морфологічного

меостази, що проявляється підвищенням функціональної активності надниркових залоз, зокрема найбільшу активність як кіркової, так і мозкової речовини спостерігали о 20.00 год.

3. Найменш виражені зміни в надниркових залозах, викликані іммобілізаційним стресом, фіксували в темнову фазу доби, що, на нашу думку, зумовлено антистресовими ефектами провідного гормону – мелатоніну, синтез якого шишкоподібною залозою підвищується саме в цей добовий період.

Перспективи подальших досліджень. У подальшому планується з'ясувати ультраструктурні зміни ендокриноцитів та вміст катехоламінів і кортикостерону в плазмі крові, а також з'ясувати роль пептидного фактору шишкоподібної залози – епіталаміну, у корекції стрес-індукованих порушень морфологічної структури надниркових залоз за різної функціональної активності шишкоподібної залози.

Література

1. Виноградов В.В. Стресс: морфобиология коры надпочечников. – Минск: Беларуская навука, 1998. – 319 с.
2. Качур І.В. Функціональні і морфологічні зміни в наднирниках та гіпофізарно-тиреоїдній системі при травматичному стресі // Автореф. дис... канд. біол. наук. – Київ, 2003. – 20 с.
3. Комаров Ф.И., Рапопорт С.И. Хронобиология и хрономедицина. – М.: Триада-Х, 2000. – 488 с.
4. Козлов В.И., Пугачев М.К. Околичасовой ритм функциональной активности адренкортикоцитов крысы // Цитология. – 1991. – Т.33, № 3. – С.35-38.
5. Мгалоблишвили З.Г., Мгалоблишвили Б.З. Изменения структуры надпочечника при гипокинезии // Кутаис. мед. ж. – 1998. – №1. – С.43-44.
6. Сергієнко Л.Ю., Малова Н.Г. та ін. Гістоструктурні характеристики функціонального стану та реакції на стрес надниркових залоз нащадків стресованих матерів // Пробл. ендокрин. патол. – 2004. – №2. – С.69-74.
7. Пішак В.П. Шишкоподібне тіло і біохімічні основи адаптації. – Чернівці: Медакадемія. – 2003. – 151 с.
8. Glass L. Synchronization and rhythmic processes in physiology // Nature (Gr. Brit.). – 2001. – Vol.410, N.6825. – P. 277-284.

THE INFLUENCE OF STRESS ON THE MORPHOLOGIC ORGANIZATION OF THE SUPRARENAL GLANDS AT DIFFERENT DIURNAL PERIODS

V.P.Pishak, V.M.Guraliuk

Abstract. The paper deals with the peculiarities of the circadian organization of the suprarenal glands under conditions of immobilization stress. The authors have disclosed clear-cut morphological distinctions of the structure of the suprarenal glands in the control group of animals at different diurnal periods, as well as a dependence of stress-induced changes on the functional activity of the pineal gland.

Key words: suprarenal glands, immobilization stress, pineal gland.

Bukovinian State Medical University (Chernivtsi)

Buk. Med. Herald. – 2005. – Vol.9, №3. – P.135-137

Надійшла до редакції 3.03.2005 року